

UNIwersYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ NAUK POLITYCZNYCH
I STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH

STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

**Development aid to Sub-Saharan Africa countries
as an element of Israeli soft power**

*(Pomoc rozwojowa dla krajów Afryki Subsaharyjskiej
jako element miękkiej siły Izraela)*

mgr Karolina Zielińska

Warszawa, 2017

Pomoc rozwojowa świadczona jest przez państwa-darczyńców z powodów altruistycznych (chęć poprawy życia mieszkańców państw-biorców) oraz dla zabezpieczenia własnych interesów (obecności na rynkach, wsparcia politycznego, poprawy wizerunku, budowy tożsamości). Dlatego też pomoc rozwojowa, jako element miękkiej siły, związana jest z polityką zagraniczną. Państwo Izrael świadczy pomoc rozwojową w formie pomocy technicznej od 1956 r., w tym w krajach Afryki Subsaharyjskiej, kierując się motywami ideologicznymi i pragmatycznymi. Środowisko relacji izraelsko-subsaharyjskich ewoluowało wraz z porządkiem światowym i regionalnym. Powstaje pytanie, w jaki sposób izraelskie zasoby miękkiej siły w formie pomocy rozwojowej są wykorzystywane jako instrument polityki zagranicznej służącej zabezpieczeniu izraelskiej pozycji międzynarodowej.

- **Uzasadnienie wyboru tematu**

Temat pracy odnosi się do zjawisk w stosunkach międzynarodowych, które nabierają znaczenia jako czynniki kształtujące rzeczywistość międzynarodową: miękkiej siły i charakteru jej oddziaływania. Oddziaływanie to ma w dużym stopniu charakter żywiołowy, ale jest także stymulowane poprzez środki polityki zagranicznej przynależne do rozwijającej się obecnie dynamicznie dziedziny dyplomacji publicznej. W ramach tak zwanej nowej dyplomacji publicznej analizowana jest dyplomacja rozwojowa, rozumiana jako realizowanie celów polityki zagranicznej związanych z wizerunkiem kraju za pomocą środków przynależnych do dziedziny pomocy rozwojowej. Pomoc techniczna, jako specyficzna dziedzina pomocy rozwojowej, dominująca w izraelskiej pomocy rozwojowej, jest rodzajem pomocy, który zdaniem teoretyków miękkiej siły ma znaczny potencjał oddziaływania na relacje bilateralne i wielostronne, jednak jej efektywność może być uzależniona od czynników geopolitycznych. Uwaga ta może odnosić się zwłaszcza do krajów będących przedmiotem niniejszej pracy – Izraela i państw Afryki Subsaharyjskiej, stąd temat wydaje się interesujący dla badacza stosunków międzynarodowych. Podobnie, rola państw rozwijających się w izraelskiej polityce zagranicznej jest relatywnie rzadkim tematem badawczym. Temat pracy naświetla więc szerszą, nie-zachodnio-centryczną perspektywę międzynarodowej roli Izraela, w tym w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i odzwierciedla zmienną równowagę sił oraz nową architekturę sojuszy. Co więcej, jakkolwiek potęga Izraela znajduje się w ogólnym obszarze zainteresowań badaczy, miękka siła tego kraju i jej przełożenie na jego politykę zagraniczną jest zasadniczo nowym tematem badawczym.

Analiza pomocy rozwojowej jako części polityki zagranicznej, zgodnie z koncepcją miękkiej siły, z uwzględnieniem roli podmiotów pozarządowych, jest nowym podejściem,

szczególnie w odniesieniu do Izraela. Temat tej pracy zyskuje na ważności z uwagi na obecnie prowadzoną przez Izrael politykę zagraniczną, aktywnie poszukującą sojuszy wśród krajów rozwijających się, przy czym jednym z narzędzi tej polityki jest program pomocy technicznej, za pośrednictwem którego przekazywana jest wiedza i doświadczenia w obszarach, w których Izrael osiąga największe sukcesy. Brak jednak pogłębionych analiz charakteru programu z punktu widzenia koncepcji miękkiej siły, a także analiz jego skali, dynamiki i skuteczności od lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Autorka niniejszej pracy próbuje uzupełnić tę lukę w przypadku odbiorców subsaharyjskich. Cechy poznawcze pracy wynikają również z faktu, iż pogłębia ona wiedzę na temat dyplomacji rozwojowej jako formy ekspresji miękkiej siły i jako narzędzia polityki zagranicznej, w tym dyplomacji publicznej, na przykładzie izraelskim, dotychczas niezbadanym z omawianej perspektywy (istniejące analizy koncentrują się głównie na polityce komunikacyjnej rządu i wojska w czasie konfliktów zbrojnych i na treściach adresowanych do odbiorców zachodnich); a także z faktu, iż uwzględnia ona rosnące zaangażowanie podmiotów niepaństwowych (organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw), których rola często jest niedoceniana.

• **Przedmiot rozprawy**

Przedmiotem niniejszej pracy jest izraelska polityka pomocy rozwojowej i towarzysząca jej dyplomacja publiczna jako element bazującej na zasobach miękkiej siły polityki zagranicznej Izraela wobec krajów Afryki Subsaharyjskiej. Celem badań jest analiza oddziaływania pomocy rozwojowej Izraela dla krajów Afryki Subsaharyjskiej jako elementu miękkiej siły tego państwa. Zrealizowano następujące zadania badawcze:

- badanie charakteru, kierunków i efektywności pomocy rozwojowej Izraela dla krajów Afryki Subsaharyjskiej w kontekście realizacji celów polityki zagranicznej;
- badanie izraelskiej pomocy rozwojowej dla krajów Afryki Subsaharyjskiej jako samoistnego zasobu miękkiej siły, a także emanacji innych zasobów tego rodzaju potęgi;
- badanie izraelskiej pomocy rozwojowej jako zasobu dla dyplomacji publicznej;
- badanie sposobów oddziaływania pomocy rozwojowej jako zasobu miękkiej siły Izraela w stosunkach z krajami Afryki Subsaharyjskiej w kontekście zmiennych okoliczności geopolitycznych, w tym poprzez przybliżenie sposobu postrzegania Izraela w krajach Afryki Subsaharyjskiej.

- **Założenia metodologiczne**

Praca mieści się w obrębie paradygmatu neoliberalnego teorii stosunków międzynarodowych (zajmującego się takimi kwestiami, jak współpraca w stosunkach międzynarodowych; wielopoziomowa komunikacja; rola aktorów niepaństwowych; rozwój społeczno-ekonomiczny). Koncepcja miękkiej siły, do której ten paradygmat również się odnosi, pozwala uchwycić wielopłaszczyznowe oddziaływania elementów atrakcyjności danego państwa. Znajdują one wyraz zarówno w politykach wykorzystujących zasoby miękkiej siły bezpośrednio (jak polityka rozwojowa, która jednocześnie sama stanowi zasób miękkiej siły) jak i w politykach bazujących na narracji tworzonej dzięki zasobom miękkiej siły (jak dyplomacja publiczna). Koncepcja nowej dyplomacji publicznej podkreśla rolę komunikacji międzynarodowej w budowaniu wizerunku państwa w oparciu o zasoby miękkiej siły, a przez to – w realizacji celów polityki zagranicznej. Podkreśla przy tym wielopłaszczyznowość kanałów komunikacji, konieczność komunikacji dialogicznej i rolę podmiotów niepaństwowych. W pracy wykorzystano też istniejący dorobek dotyczący zależności pomiędzy pomocą rozwojową a zachowaniami międzynarodowymi państw-biorców pomocy, w szczególności ich stanowiskami zajmowanymi na forach organizacji międzynarodowych.

W pracy wykorzystano zróżnicowane metody badawcze, w tym: historyczną; instytucjonalno-prawną; behawioralną; statystyczną; porównawczą. Wykorzystano techniki badawcze takie jak: analiza treści; analiza jakościowa; analiza ilościowa; studia przypadku.

Autorka dysertacji analizuje temat w ramach czasowych od powstania izraelskiego programu pomocy rozwojowej, czyli roku 1956, do roku 2016, w związku z ukończeniem pracy w 2017. Autorka podjęła starania, by praca była możliwie skoncentrowana na okresie od wczesnych lat dziewięćdziesiątych XX w., który w najmniejszym stopniu jest wyjaśniony w dostępnej literaturze, co stanowi istotny element wkładu pracy w wiedzę. Co ważne, dysertacja dotyczy kwestii percepcji pomocy przez jej odbiorców, a nie faktycznego długoterminowego wpływu pomocy na rozwój.

- **Hipotezy badawcze**

Główna hipoteza przyjęta do weryfikacji w toku badań zakłada, że efektywność oddziaływania izraelskiej pomocy rozwojowej jako elementu miękkiej siły Izraela w stosunkach z krajami Afryki Subsaharyjskiej jest warunkowana procesami zmian geopolitycznych w środowisku międzynarodowym, w którym Izrael realizuje cele swojej polityki zagranicznej.

Przyjęto ponadto następujące hipotezy pomocnicze:

- Izrael, dzięki uwarunkowaniom geograficzno-klimatycznym i przebytej drodze szybkiego rozwoju społeczno-ekonomicznego posiada zasoby, które odpowiadają na potrzeby rozwojowe krajów Afryki Subsaharyjskiej. Zasoby te mają w dużej mierze charakter niematerialny (technologie, rozwiązania) i stanowią również składowe miękkiej siły Izraela;
- charakter izraelskiej pomocy rozwojowej wynika ze specyfiki izraelskiego ruchu państwowotwórczego, specyfiki światopoglądowej syjonizmu robotniczego oraz historii powstania i rozwoju państwa Izrael;
- zaangażowanie państwa Izrael w Afryce Subsaharyjskiej motywowane jest zarówno względami interesu bezpieczeństwa, jak i silnymi względami ideologicznymi;
- izraelska pomoc rozwojowa dla krajów Afryki Subsaharyjskiej stanowi element miękkiej siły Izraela pozytywnie wpływający na ogólną pozycję międzynarodową tego kraju;
- ewolucja polityki zagranicznej państw arabskich wobec krajów Afryki Subsaharyjskiej oraz konfliktu izraelsko-arabskiego stanowi czynnik wpływający na skuteczność izraelskiej dyplomacji rozwojowej;
- izraelska dyplomacja publiczna w niedostatecznym stopniu wykorzystuje zasób, jakim jest izraelska pomoc rozwojowa dla krajów Afryki Subsaharyjskiej jako źródło pozytywnych treści do wykorzystania w komunikowaniu międzynarodowym;
- wzrost obustronnego zainteresowania Izraela oraz krajów Afryki Subsaharyjskiej jest związany z rosnącym wolumenem pomocy rozwojowej Izraela dla tych krajów;
- zaangażowanie izraelskich organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorstw działających w krajach Afryki Subsaharyjskiej na rzecz rozwoju wykazuje tendencję wzrostową;
- izraelska pomoc techniczna jest postrzegana w krajach afrykańskich jako pożądana, bo sprzyjająca ich rozwojowi.

- **Charakterystyka treści pracy**

W Rozdziale I zaprezentowano ramy teoretyczne badań, kluczowe pojęcia (polityka zagraniczna, pomoc rozwojowa, dyplomacja rozwojowa) i siatkę relacji pomiędzy nimi.

W Rozdziale II autorka podjęła temat izraelskiej polityki zagranicznej, ugruntowanej w interesach i tożsamości, oraz jej ewolucji, w szczególności na kierunku subsaharyjskim, identyfikując podstawowe czynniki kształtujące izraelską politykę zagraniczną, jej główne cele i narzędzia, przełożenie na zaangażowanie w Afryce Subsaharyjskiej, jego motywy, sposoby zaangażowania i oczekiwane rezultaty, a także relacje pomiędzy relacjami politycznymi a wolumenem wymiany handlowej.

Rozdział III poświęcono analizie izraelskich zasobów miękkiej siły (wybranych aspektów historii izraelskiego rozwoju społeczno-ekonomicznego) w kontekście wyzwań rozwojowych krajów Afryki Subsaharyjskiej. W Rozdziale tym autorka identyfikuje potrzeby rozwojowe tych krajów od czasu ich niepodległości oraz unikalne doświadczenia rozwojowe Izraela, które mogą odnosić się do wyzwań rozwojowych występujących w regionie subsaharyjskim, a także słabości i zagrożenia dla tych wymiarów izraelskiej miękkiej siły.

W Rozdziale IV autorka przedstawiła analizę polityki Izraela jako międzynarodowego donora, poprzez analizę skali i charakteru izraelskiej pomocy rozwojowej, również na przykładzie krajów Subsaharyjskich. Prowadzi to do konkluzji dotyczących charakterystyki izraelskiej pomocy rozwojowej (Izrael jako donor, jego motywy, struktury instytucjonalne, wolumen i kierunki świadczonej pomocy, rola izraelskich organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw oraz stopień, w jakim pomoc odzwierciedla zasoby miękkiej siły) ze szczególnym uwzględnieniem pomocy dla krajów Afryki Subsaharyjskiej.

W Rozdziale V podjęto refleksję na temat izraelskiej dyplomacji publicznej, w celu przeanalizowania potrzeb, kontekstu procesu decyzyjnego, struktury instytucjonalnej, aktorów, treści, adresatów oraz wewnętrznej debaty wokół tej polityki. Szczególny nacisk położono na rolę dyplomacji rozwojowej i narodów subsaharyjskich jako potencjalnych odbiorców. W Rozdziale przeanalizowano również pomoc rozwojową jako element miękkiej siły Izraela z punktu widzenia międzynarodowych rankingów miękkiej siły.

W Rozdziale VI zawarta jest analiza ewolucji warunków geopolitycznych dla projekcji izraelskiej miękkiej siły w krajach Afryki Subsaharyjskiej poprzez świadczenie pomocy: polityki potęg światowych i wschodzących, konfliktu arabsko-izraelskiego, polityk państw arabskich wobec krajów subsaharyjskich, relacji Izraela z Republiką Południowej

Afryki, ewolucji systemów politycznych państw subsaharyjskich i regionalnej integracji na kontynencie afrykańskim.

W Rozdziale VII autorka zidentyfikowała determinanty postrzegania Izraela w krajach Afryki Subsaharyjskiej i przeanalizowała stanowiska zajmowane przez państwa subsaharyjskie (i ich uzasadnienia) wobec Izraela w relacjach dwustronnych, na forach wielostronnych i w ramach relacji międzyludzkich. Prowadzi to do nakreślenia, z jednej strony, wpływu relacji izraelsko-subsaharyjskich zbudowanych dzięki pomocy rozwojowej (kwestia postrzegania tej pomocy jest tu istotniejsza niż jej faktyczna efektywność), a z drugiej strony, wpływu czynników geopolitycznych na te relacje.

W Rozdziale VIII podsumowano ustalenia z powyższych badań. Przeanalizowano efektywność izraelskiej pomocy rozwojowej jako elementu miękkiej siły w relacjach z krajami Afryki Subsaharyjskiej poprzez zebranie i skonfrontowanie wniosków z badań w celu odpowiedzi na pytania badawcze dotyczące wpływu pomocy rozwojowej na wizerunek Państwa Izrael w krajach subsaharyjskich i rodzaju jej wpływu na wzajemne relacje.

Konkluzje zawierają ostateczną weryfikację hipotez postawionych na początku badań, z elementami syntezy i prognozy.

W aneksach zawarto między innymi tabele ze szczegółowymi danymi ilościowymi i treściami, których opracowanie znalazło się w wymienionych rozdziałach, a także kwestionariusze użyte w przeprowadzonych wywiadach.

• **Analiza źródeł**

W pracy wykorzystano wielorakie źródła (głównie angielsko-, a także hebrajsko- i polskojęzyczne) pierwotne i wtórne. Wśród źródeł pierwotnych znajdują się liczne monografie i artykuły naukowe powstałe od lat pięćdziesiątych XX w. po czasy współczesne; wiele z nich ma jednak charakter powielający wcześniejsze ustalenia. W pracy wykorzystano również prace naukowe (magisterskie i doktorskie); dokumenty rządu izraelskiego i jego agend rozwojowych (uzupełnione przez ograniczone badania archiwalne autorki); porozumienia bilateralne; narodowe i międzynarodowe bazy danych statystycznych; udokumentowane wypowiedzi i wspomnienia uczestników opisywanych procesów; współczesne artykuły prasowe, pochodzące głównie z prasy izraelskiej, a także raporty i opracowania instytucji badawczych, podręczniki akademickie oraz badania opinii publicznej.

Ważnym źródłem, decydującym o nowatorstwie pracy, są badania empiryczne przeprowadzone przez autorkę w Izraelu. Kontakty zostały zidentyfikowane dzięki literaturze i metodą kuli śnieżnej. Większość poproszonych o wywiad osób wyraziła zgodę. Przeprowadzono 46 semi-ustrukturyzowanych, jakościowych, głównie indywidualnych wywiadów z izraelskimi pracownikami naukowymi i pracownikami think-tanków, izraelskimi ambasadorami pełniącymi funkcję obecnie lub w przeszłości w krajach subsaharyjskich, pracownikami rządowymi (głównie z Agencji Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, podległych jej agend rozwojowych oraz Dyrektoriatu Dyplomacji Publicznej MSZ), przedstawicielami organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw, pracownikami ambasad krajów Afryki Subsaharyjskiej w Izraelu oraz afrykańskimi studentami mieszkającymi w Izraelu. Wywiady przeprowadzono na podstawie jednolitych kwestionariuszy. Ponadto autorka uczestniczyła w zorganizowanych spotkaniach z urzędnikami państwowymi oraz kilku konferencjach związanych z tematem pracy.

Ograniczniki dotyczące źródeł są związane z następującymi faktami: archiwa izraelskie pozostają utajnione przez co najmniej 25 lat od daty wytworzenia dokumentu; pomimo ogólnej otwartości izraelskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz obecnych i byłych ambasadorów, pracownicy Departamentu Afryki pozostali dla autorki niedostępni; dane finansowe dotyczące izraelskiej pomocy rozwojowej są trudne do uzyskania, a dane udostępniane w ramach bazy danych OECD nie dają odpowiedzi na wszystkie pytania.

• **Najważniejsze wyniki badań**

Wybrane ramy teoretyczne – paradygmat neoliberalny i koncepcja miękkiej siły, powiązana z dyplomacją publiczną i pomocą rozwojową – okazały się użyteczne do wyjaśnienia zjawisk analizowanych w tej pracy. Izraelski program pomocy rozwojowej jest przykładem narzędzia polityki zagranicznej służącego niekonfrontacyjnej realizacji interesu narodowego; przykładem dobrowolnego procesu oddziaływania poprzez zasoby miękkiej siły; pokazuje on znaczenie wartości polityki zagranicznej, koordynacji polityk, legitymizacji i percepcji, opóźnionych i pośrednich efektów, wspierającej roli twardej siły i pośrednio związanych zasobów miękkiej siły; wykazuje również szczególne cechy projektów, które poprawiają efektywność miękkiej siły i pokazuje sposób, w jaki projekty mogą być nośnikami wartości i filozofii rozwoju.

Jeśli chodzi o hipotezy badawcze, zostały one zweryfikowane w różny sposób, a proces ich weryfikacji doprowadził do nowych ustaleń, których nie spodziewano się na początku badań, a także do sformułowania pewnych prognoz.

Główna hipoteza została zweryfikowana częściowo pozytywnie, polityka państw arabskich, a także wewnętrzna ewolucja w krajach subsaharyjskich, wywarły wpływ na trajektorię historia stosunków izraelskich z krajami subsaharyjskimi; a częściowo negatywnie, jako że pozytywny wizerunek, który Izrael zbudował dzięki pomocy udzielonej w latach sześćdziesiątych XX w., umożliwił przywrócenie więzi opartych na współpracy na rzecz rozwoju; ponadto, polityki zagraniczne państw Afryki Subsaharyjskiej są coraz bardziej niezależne i pragmatyczne, co pozwala im utrzymywać dobre stosunki zarówno z Izraelem, jak i z krajami arabskimi. Jednocześnie stwierdzono istnienie czynników geopolitycznych, które wpływają na stanowiska zajmowane przez kraje na poziomie wielostronnym. Pomoc rozwojowa jest niewątpliwie głównym źródłem izraelskiej miękkiej siły w relacjach z większością państw subsaharyjskich. Dzięki wielopoziomowemu oddziaływaniu, generuje ona więzy wykraczające poza twardą politykę, która w największym stopniu może być zależna od wpływów geopolitycznych.

Co się tyczy hipotez pomocniczych, stwierdzono, że izraelska historia rozwoju politycznego, społecznego i gospodarczego ma wiele punktów zbieżności z krajami Afryki Subsaharyjskiej, a izraelskie doświadczenia zostały zastosowane w celu rozwiązania ich problemów. Te doświadczenia, zidentyfikowane, skatalogowane i przeanalizowane w pracy stanowią zasoby miękkiej siły, ponieważ opowiadają atrakcyjną historię i niosą konkretne wartości; a także w bardziej materialnym sensie, ponieważ wiedza jest przekazywana i wykorzystywana w subsaharyjskich projektach rozwojowych (w szczególności w obszarach związanych z rolnictwem i zarządzaniem wodą). Izraelski program pomocowy wyróżnia się na poziomie motywacji, opartych o unikalne przesłanki ideologiczne; jego techniczny charakter także wynika z konkretnego ducha, tożsamości i praktycznych rozważań na temat tego, czym Izrael może się podzielić. Jednocześnie, odrodzenie i ewolucja Izraela miały wiele cech unikatowości, a zastosowane tam (nigdy doskonałe) rozwiązania musiały być dostosowywane do lokalnych warunków w krajach-biorcach. Chociaż praca nie przedstawia pełnego modelu porównawczego, podkreśla ona podobieństwa i rozbieżności w podejściu Izraela i krajach subsaharyjskich do rozwoju (przy czym 1973 r. okazał się ważną cezurą dla indywidualnych historii obu stron, a także ich wzajemnych relacji). Podkreślono także ograniczenia i słabości, mocne strony i przyszłe możliwości podejścia izraelskiego.

Stwierdzono, że izraelska pomoc odnosi się do istotnych problemów rozwojowych, koncentruje się na podnoszeniu kapitału ludzkiego, promuje poczucie własności (*ownership*) i trwałości (*sustainability*) rozwoju, a także nie zwalnia biorców z finansowania projektów rozwojowych (*non-fungibility*). Jej unikatowość i skuteczność wynika z jej specyficznych cech: nastawienia na metody demonstracyjne, adaptację, kształcenie trenerów, długotrwałego zaangażowania i jasnego planowania przekazania projektów biorcom. Mała skala programu jest zarówno zaletą (gdyż wiąże się z wysoką jakością projektów), jak i wadą (ponieważ jej wpływ na ogólny poziom rozwoju odbiorców jest niewielki).

Interesy bezpieczeństwa i względy ideologiczne to powiązane, nierozdzielne motywy świadczenia przez Izrael pomocy. We wzajemnie wzmacniający się sposób, motywacje ideologiczne i interes narodowy kierowały polityką zagraniczną Izraela. W pracy podkreślono rolę syjonizmu robotniczego, szczególnie istotnego dla zasobów stojących za izraelskim potencjałem do stania się użytecznym źródłem pomocy technicznej dla państw subsaharyjskich. Wykazano także, w jaki sposób błędy syjonizmu robotniczego i odejście od niego może wpływać na przyszłe izraelskie zasoby miękkiej siły w relacjach z krajami Afryki Subsaharyjskiej i na potencjał dyplomacji publicznej Izraela. Współcześnie, aspekty pomocy powiązane z polityką zagraniczną są coraz częściej i bardziej bezpośrednio artykułowane przez decydentów, podczas gdy środowisko ekspertów rozwojowych skupia się na celach ściśle ukierunkowanych na rozwój i jest motywowane głównie przekonaniami altruistycznymi. Chociaż Afryka Subsaharyjska jest uwzględniona w kształtującej się nowej doktrynie peryferyjnej, interes, który Izrael chce obecnie zrealizować w stosunkach z tymi krajami dotyczy ich głosowań na forum ONZ (celem średniookresowym dyplomacji izraelskiej jest uzyskanie statusu obserwatora w Unii Afrykańskiej). Praca dowodzi także, że lista głównych odbiorców pomocy izraelskiej w Afryce Subsaharyjskiej jest stabilna. Znajdują się na niej kraje o zróżnicowanym poziomie rozwoju, potęgi i odmiennej polityce międzynarodowej. Kilka przypadków zostało scharakteryzowanych bardziej szczegółowo. Motywy związane z obrotem handlowym były i są ograniczone; chociaż zainteresowanie rynkami subsaharyjskimi rośnie, nie przekłada się to jak dotąd na przełom w wolumenie handlu.

Pomoc rozwojowa Izraela stanowi źródło miękkiej siły, a dzięki działaniom z zakresu pomocy rozwojowej wizerunek Izraela zyskuje wśród odbiorców zajmujących się rozwojem (a zatem w ramach bardzo ograniczonej grupy, wbrew pierwotnym założeniom pracy); jednak pomoc rozwojowa nie jest uważana za ważny zasób w odniesieniu do ogółu opinii publicznej,

w szczególności zachodniej. Rosnąca współpraca Izraela z krajami arabskimi, ich niestabilne poparcie dla ruchu palestyńskiego i ewolucja tego ruchu zwiększają podatność odbiorców pomocy na zniuansowane narracje dotyczące Izraela, w tym jego programu pomocy, choć epizody eskalacji przemocy między Izraelem a Palestyńczykami nadal szkodzą wizerunkowi izraelskiemu. W przeciwieństwie do oczekiwań stwierdzono, że ilość treści związanych z pomocą rozwojową w izraelskiej dyplomacji publicznej jest właściwa i proporcjonalna do rzeczywistego miejsca pomocy w stosunkach, a w przypadku odbiorców innych niż subsaharyjscy, do postrzeganego poziomu zainteresowania rozwojem. Chociaż obecny Premier Izraela często wskazuje, że Izrael ma wiele do przekazania innym narodom i w ten sposób definiuje międzynarodową rolę Izraela, w praktyce tworzenia polityki pomoc rozwojowej i dyplomacji publicznej są świadomie, systemowo od siebie rozdzielone w celu zapewnienia skuteczności i profesjonalizmu programu pomocy. Jak wyjaśniono we wnioskach z pracy, w sposób paradoksalny, ograniczona przejrzystość pomocy izraelskiej, której przejawy autorka ukazuje w pracy, jest logicznie spójna z rozdzieleniem pomocy i dyplomacji publicznej. Dzięki szczególnym cechom izraelskiego programu pomocowego przedstawionym w rozprawie, uprawniony jest wniosek, że pomoc ta może stanowić wyjątkowe i niezbędne źródło dyplomacji publicznej, rozumianej nie jako komunikowane treści, ale jako komunikacja międzynarodowa mająca na celu kształtowanie lub wspieranie pozytywnego wizerunku kraju i społeczeństwa. Faktyczne budowanie pozytywnych relacji, zgodnie z teorią "nowej" dyplomacji publicznej, ma miejsce w terenie, w krajach będących beneficjentami izraelskiej pomocy, w toku działalności zarówno podmiotów rządowych, jak i pozarządowych, celowo lub nie.

Stwierdzono ponadto, że intensyfikacja stosunków dwustronnych nie prowadzi do zwiększenia wolumenu izraelskiej pomocy rozwojowej. Całkowita wielkość izraelskiej Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (*Official Development Assistance* – ODA) dla Afryki Subsaharyjskiej zmniejszyła się dokładnie w momencie, kiedy zintensyfikowano relacje wzajemne (około 2010 roku). Jednocześnie zastosowanie definicji ODA nie odzwierciedla rzeczywistej skali wkładu izraelskiego. Ma on specyficzny charakter, z dominującą rolą transferów technologii i *know-how* (oraz kształcenia trenerów), których wartość nie jest kwantyfikowana w ramach ODA, a więc trudna do oszacowania; problem z oceną wartości jest jeszcze większy w przypadku transferów dokonywanych przez prywatne przedsiębiorstwa i organizacje. Najważniejsze jest jednak, jak się wydaje, iż w ogólnej opinii odbiorców pomoc dla nich wzrasta. Może to być przynajmniej częściowo spowodowane wzrostem aktywności

rozwojowej izraelskich organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw w krajach subsaharyjskich; jest to zjawisko oddolne, które władze obecnie starają się wspierać, wykorzystując różnorodne mechanizmy (w szczególności dla przedsiębiorstw), opisane w pracy. Przedsiębiorstwa zorientowane na wspieranie rozwoju modyfikują swoje produkty i modele biznesowe, dostosowując je do potrzeb klientów subsaharyjskich i poszukują nowych sposobów działalności charytatywnej i transferu wiedzy. Izraelskie organizacje pozarządowe profesjonalizują się, zaczyna się również rozwijać współpraca dla rozwoju między firmami i organizacjami pozarządowymi. Stwierdzono, że sektor pozarządowy zajmuje się pracą na rzecz rozwoju w krajach subsaharyjskich w dużej mierze w podobnych dziedzinach, jak rząd. Sektor ten coraz częściej postrzegany jest jako część ogólnego procesu budowania relacji poprzez pozytywne zaangażowanie w rozwój; tworzone są partnerstwa publiczno-prywatne, aby umożliwić realizację projektów dzięki dzieleniu zasobów i tak, aby zwiększyć skalę działalności. Ogólnie rzecz ujmując, pomoc Izraela jest przez kraje subsaharyjskie pożądana, ułatwiająca ich rozwój, izraelskie rozwiązania są postrzegane jako skuteczne, powstałe w podobnych warunkach naturalnych, społecznych i ekonomicznych, przystosowywalne, replikowalne, a nawet reprezentujące podobne wartości; a także jako dające beneficjentom ich podmiotowość, część odpowiedzialności, umacniające i zachęcające do działania, a nie zwiększające uzależnienie od pomocy. Pomoc rozwojowa jest także istotnym polem konstruktywnej współpracy Izraela z agendami ONZ.

Poczyniono również pewne prognozy odnośnie przyszłości stosunków izraelsko-subsaharyjskich. W obszarze współpracy na rzecz rozwoju, relacje już wykraczają poza tradycyjne sfery (rolnictwo, walka z pustynnieniem) i będą obejmować doradztwo w zakresie nowych usług, zaawansowanych technologii i metropolii. Kraje Afryki Subsaharyjskiej przywiązują dużą wagę do rozwoju i pragmatycznie podchodzą do wszelkich źródeł rozwiązań rozwojowych. W większości są nastawione pozytywnie wobec Izraela i chcą rozwijać stosunki dwustronne, co jednak nie musi przełożyć się na zmianę ich stanowisk na płaszczyźnie wielostronnej, dopóki Izrael nie sprecyzuje swoich celów terytorialnych i zgodnie z tym nie poprawi swojej polityki wobec kwestii palestyńskiej. Rola religii (napięcia z radykalnym islamem, rosnąca siła chrześcijaństwa, w szczególności pochodzenia protestanckiego) w krajach subsaharyjskich okazała się w toku badań niedocenionym czynnikiem wpływającym na ich podejście do Izraela. Stwierdzenie tej roli prowadzi także do pewnych obserwacji co do pożądanej treści izraelskiej dyplomacji publicznej skierowanej do odbiorców z krajów subsaharyjskich.

W wymiarze geopolitycznym stosunki Izraela z krajami Afryki Subsaharyjskiej są w coraz mniejszym stopniu powiązane z ewolucją konfliktu arabsko-izraelskiego, w praktyce ograniczonego współcześnie do kwestii palestyńskiej, przy czym palestyńskie problemy wewnętrzne i kultura konfliktu stanowią jedną z podstawowych przeszkód na drodze ku rozwiązaniu sporu. Uwzględnienie Afryki Subsaharyjskiej w nowej doktrynie peryferyjnej jest wskazane jako potencjalnie pośrednio sprzyjające izraelsko-arabskiemu procesowi pokojowemu, szczególnie w kontekście malejącej potęgi bloku arabskiego (wskutek kryzysu społeczno-ekonomicznego i tak zwanej „arabskiej wiosny”), rosnącego umiarkowania postawy wielu państw arabskich wobec Izraela (między innymi w związku z podzielanymi obawami przed wzrostem potęgi Iranu) oraz wzrastającego wśród krajów subsaharyjskich zrozumienia dla izraelskiego dylematu bezpieczeństwa (i braku zrozumienia dla ciągłego niedorozwoju w wielu krajach arabskich). Aby ten wpływ miał miejsce, izraelska postawa wobec krajów subsaharyjskich powinna opierać się na równości, skromności i szczerości. Jednocześnie niniejsza praca potwierdza również, że „kompleks zdrady”, spowodowany przez zerwanie przez kraje subsaharyjskie stosunków z Izraelem w 1973 roku pod presją arabską, jest bardzo silny, co prowadzi do pragmatyzmu postaw izraelskich oraz przyjmowania konkretnych, ograniczonych celów współpracy. Jak wspomniano, cele te dotyczą obecnie przede wszystkim forum ONZ. Istnieją spore szanse, że izraelskie zaangażowanie w kwestie związane z rozwojem (w tym również badania nad wyzwaniami rozwojowymi) na forum ONZ może służyć jako mechanizm dźwigni dyplomatycznej, choć prawdopodobnie nie wywoła fundamentalnych zmian w statusie Izraela. Jak pokazano w dysertacji, głosowania krajów subsaharyjskich na forum ONZ determinowane są przez szczególne okoliczności, które niekoniecznie odzwierciedlają ogólny poziom sympatii wobec danego kraju. ONZ stanowi dla krajów Afryki Subsaharyjskiej przestrzeń, w której mogą wykazywać swoją jedność i niezależność od sił zewnętrznych. Mimo to, maleje poparcie państw subsaharyjskich dla rezolucji wymierzonych w Izrael. Polityczne warunkowanie świadczenia pomocy, choć wydaje się sprzeczne z głoszonymi ideami, może być potrzebne, a nawet pożądane przez niektórych beneficjentów pomocy, aby usprawiedliwić rezygnację z radykalnych postaw antyizraelskich, odziedziczonych po latach siedemdziesiątych XX wieku.

Autorka ma ogromną nadzieję, że dysertacja ta będzie interesująca dla osób zajmujących się polityką zagraniczną i wewnętrzną państwa Izrael, a także tych, którzy badają zagadnienia związane z miękką siłą, dyplomacją publiczną, politycznymi aspektami pomocy rozwojowej lub polityką zagraniczną krajów subsaharyjskich.